

Կովկասյան լեռնցիների մեջ՝ փշավների, խևտուրների, կինը այդ ժամանակ առանձնանում էր հատուկ շենքերի մեջ: Ապացույցներ չունինք, որ Զանգեզուրի հայերի մեջ էլ մի ժամանակ այդպիսի մեկուսացում տեղի էր ունենում:

Մանկության հասակից մեծացած լինելով այն հասկացողությամբ, որ կնոջ կոչումն է նախ և առաջ մայր լինել, ամուսնացած կինը ամուլությունը համարում էր մեծագույն արատ և դժբախտություն և ընկնում էր այս կամ այն սրբի դուռը «ասածու պատժից» ազատվելու համար: Գնում էր Տաթև և Ուրտնա վանքը, այնտեղ շարժուն սյունների առջև մոմ վառում և սյուները համբուրում՝ հայցելով իրան զավակ բախշել: Պառկում էր պորտով պորտաքարի վրա⁵⁸, որը գտնվում է Սիսիանից (Սիսավանից) դեպի Գորիս տանող խճուղու աջ կողմում: Կինը շրջվում էր պորտով այդ քարի գլխին պառկած և հետո քարի մեջ մեխ ցցում՝ դրա հետ իր ամուլությունը գամելով⁵⁹: Գնում էր Ծիծեռնավանք լաստ (Ալիդուլի) գյուղում. Պարօն Պիժ՝ Մաղանջուղ գյուղի մոտ: Սրբավայրում քար էր շալակում, երեք անգամ շրջվում տաճարի շուրջը այդ ծանրությունը մեջքին ու այդ քարը տանում էր տուն լի հավատով, որ այդպիսով ինքն էլ պիտի ծանրանա, հղիանա⁶⁰: Անց էր կենում օղակի միջով, որ ամուլությունը վրայից սրբվի, քերվի: Այդ օղակը շինվում էր այսպես՝ սպանված գայլի գլխից և մարմնի վերին մասից մորթին հանում էին, մի թելով ծայրերը կապում, ստացված օղակի վրայից կախում էին յոթ տեսակ զանազան գույնի կտորներ եռանկյունի-եռանկյունի ծալած, մեջներն էլ մուլի դրեր փաթաթած և այդ օղակի միջով անց էին կացնում չբեր կնոջը երեք անգամ՝ մտցնելով գլխով և ոտի տակից հանելով: Այդպիսի գայլի մորթու օղակը գյուղում լինում էր այս կամ այն ընտանիքում: Նրանից փոխ էին առնում այլ չբեր կանայք մի նվեր «մատուղ» տալով: Հավատում էին, որ այս ձևով ամուլությունը ոչ միայն օղակի միջոցով սրբվում էր, այլև ձգվում էր գայլի բերանը, որովհետև այդ օղակը կազմվում էր այնպես, որ գայլի շանէն՝ ծնոտը բաց մնար: Թե՛ քար շալակելը և թե՛ գայլի բերանով անցնելը հմայելու զուտ մեխանիկ միջոցներ էին — քարի ծանրությունը պիտի ծանրացներ, օղակը մարմնին քավելով վրայից հիվանդությունը պիտի սրբեր, հավաքեր:

Ավելի բարդ մտածության հետքեր են կրում ամուլությունից ազատվելու այլ միջոցները, օրինակ՝ նոր փորած և դեռ դատարկ և ննջեցյալ շրնդունած գերեզմանի վրայով երեք անգամ անխոս ցատկելը, հանգիստը հատելը, մեռելատիրոջից ծածուկ, միշտ միևնույն կողմից, աջից ձախ անցնելով գերեզմանի բտքի կողմից: Այսպիսով ամուլությունը թաղվում էր գերեզմանի մեջ ննջեցյալի փոխարեն, խանգարելով վերջինիս ապագա հանգիստը: Կամ ամուլությունը տալիս էին սպանված և հաղորդություն չառած մարդուն՝ նրա գերեզմանի վրա ձեռներին և ոտներին ջուր ածելով և միզելով: Խույս չէին տալիս նաև կենդանի մարդուն իրենց ամուլությունը մոզական միջոցով փոխադրելուց՝ զնում էին և միզում առաջին անգամ տղա բերած կնոջ կտրին, իհարկև ծածուկ, քանի որ այս գործողությամբ այն կնոջն էլ սպառնում էր ապագայում այլևս երեխա չբերելը:

Եթե մի կնոջը երեխա չէր մնում, ուրեմն նա կօխված էր: Երբ նա նորից երեխա էր բերելու, նրան այնպես էին շոքեցնում, որ տակը խախալ դրվի և

⁵⁸ Գօբաղաշ-հմտ. թուրք. göbek—պորտ, կենտրոն, սերունդ և taş—քար, ժայռ:

⁵⁹ Տե՛ս վարը, «Ֆալտուսի պաշտամունքը» գլուխը:

⁶⁰ СМОМПК, вып. XIII, отд. I, էջ 118: